

“ชีวิตที่เปลือยเปล่า” มองผู้ลี้ภัยทางการเมืองผ่านคนรุ่นใหม่ และประสบการณ์จริงของผู้ไร้แผ่นดิน

“อายุ 15 ปี ต้องไปทำบัตรประชาชนได้ทุกคน . . . ผมก็ไปเพราะผมเกิดที่เมืองไทย
คนอื่นได้หมด พอมาถึงผม อันนี้สัญชาติไม่ได้นะคะ ยังขอสัญชาติไม่ได้ ไม่มีกฎหมายรองรับ
นะคะ . . . หน้าผมนี้ซาไปหมดเลย”

บทสัมภาษณ์จากตัวอย่าง *Becoming Home* (2021) หนังสือคดีขนาดสั้นที่เล่าถึงเรื่องราวของ “คนไร้สัญชาติ” กลุ่มหนึ่งที่อาศัยอยู่ภายในประเทศไทยที่มีความปรารถนาที่จะมีชีวิตทางสังคมที่ดีเหมือนกับพลเมืองไทยทุกคน หากแต่มีปัจจัยสำคัญที่สร้างความแตกต่างจนทำให้พวกเขาเหล่านั้นไม่สามารถเป็นเหมือนกับพวกเราได้ คือ การที่รัฐไทยตัดสินใจที่จะไม่ออกสัญชาติให้กับพวกเขา ในสังคมสมัยใหม่ที่ “รัฐ-ชาติ” กลายมาเป็นแนวความคิดการปกครองกระแสหลักที่ได้ให้ความสำคัญกับ “สัญชาติ” มากจนหน้ามืดตามัว มากจนถึงขั้นที่สามารถเปลี่ยนให้สัญชาติซึ่งเดิมเป็นเพียงแค่สิ่งประกอบสร้างทางสังคม กลายเป็นเครื่องมือแห่งอำนาจที่สามารถสร้างกำแพงแบ่งแยกระหว่างพวกเขากับพวกเราออกจากกันอย่างเบ็ดเสร็จ ยิ่งไปกว่านั้น มันยังส่งผลให้พวกเขาที่ปราศจากสัญชาติต้องใช้ชีวิตด้วยความ “จำยอม” ต่อความอยุติธรรมภายในสังคม และ “จำทน” กับชีวิตที่ไม่มีทางเลือก – ชีวิตที่มีโอกาสทางสังคมมากมายแต่กลับหลุดลอยออกไปโดยที่พวกเขาไม่มีโอกาสที่จะเอื้อมมือไปคว้าเอาไว้ตั้งแต่แรกเสียด้วยซ้ำ ทั้ง ๆ ที่ตัวอย่างบทสัมภาษณ์เป็นเพียงแค่ประโยคบอกเล่าธรรมดา แต่มันกลับแฝงไปด้วยอารมณ์ความรู้สึกมากมายที่คนทั่วไปที่มีสถานะพลเมืองไทยตั้งแต่กำเนิดไม่อาจทำความเข้าใจได้ ด้วยการมองพวกเขาผ่านเลนส์แว่นของตนเองที่มีสถานะพลเมืองรองรับ ถึงกระนั้น ประโยคดังกล่าวกลับทำให้ผู้เขียนสัมผัสถึง “ความหวัง” ที่ต้องการมีชีวิตที่ดีกว่าเดิมภายในประเทศไทย ประเทศที่พวกเขาล้วนเชื่อว่าดินแดนแห่งนี้เป็นแผ่นดินเกิดของตนเอง ขณะเดียวกัน มันยังสะท้อนให้เห็นถึงความเศร้าที่มีอาจพรรณนาได้จากการที่ความหวังและความปรารถนาที่จะมีชีวิตที่ดีเหมือนกับพลเมืองไทยถูกทำลายลงเพียงเพราะพวกเขาไม่มี “สัญชาติ”

ทบทวนรากฐานทางความคิดของมโนทัศน์ว่าด้วยชีวิตที่เปลือยเปล่าของจีโออร์จิโอ อากัมเบน

จากการได้อ่านเอกสาร *Sovereign Exception: Notes of the Thought of Giorgio Agamben* (2015) โดย Amy O'Donoghue สามารถทำให้ผู้เขียนเข้าใจรากฐานทางความคิดและข้อเสนอของนักปรัชญาการเมืองชาวอิตาลีเลียนอย่างจีโออร์จิโอ อากัมเบน (Giorgio

Agamben) ที่มีการเสนอเอาไว้ในหนังสือเรื่อง *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life* (1995) โดยเอกสารฉบับนี้ก็พยายามสร้างกรอบคำอธิบายแนวคิดอย่างง่าย (conceptualize) โดยการแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างอำนาจอธิปไตย ชีวอำนาจ สภาวะยกเว้น ชีวิตที่เปลือยเปล่า ผู้ลี้ภัย รวมถึงแคมป์ อากัมเบนเริ่มต้นจากการหยิบมโนทัศน์ว่าด้วยชีวิต (life) ของอริสโตเติลขึ้นมาวิพากษ์ โดยแนวคิดดังกล่าวอธิบายว่าชีวิตของมนุษย์สามารถแบ่งออกเป็นเพียงแค่สองประเภทเท่านั้น 1) Zoe หมายถึง ชีวิตที่ไม่ต่างอะไรไปจากสัตว์ที่อาศัยตามธรรมชาติ เป็นสิ่งมีชีวิตที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางการเมือง 2) Bios หมายถึง ชีวิตที่มีภาพแบบแผนทางการเมืองชัดเจน เป็นชีวิตที่มีคุณค่า หรือ “ชีวิตทางการเมือง” (Owens, 2010, p. 569) อากัมเบนปฏิเสธคำอธิบายของอริสโตเติลด้วยการอธิบายว่า ไม่ว่าจะเป็ชีวิตแบบใดล้วนต่างมีนัยทางการเมืองและไม่สามารถแยกขาดจากการเมืองได้ทั้งสิ้น ยิ่งกับสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่า “มนุษย์” ซึ่งมีเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมวัฒนธรรมเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตย่อมไม่สามารถหนีพ้นจากความเป็นการเมืองได้ โดยเฉพาะกับรัฐสมัยใหม่ที่พยายามควบคุมทุกสิ่งมีชีวิตภายในสังคมให้อยู่ภายใต้ระเบียบทางการเมืองแล้วยิ่งเป็นไปไม่ได้เลยที่จะหนีพ้นจากการเมือง สิ่งนี้ยังถือเป็นลักษณะสำคัญของรัฐสมัยใหม่ที่ต้องการทำให้ทุกสิ่งทุกอย่างกลายเป็นประเด็นทางการเมือง (politicization of everything) เพื่อจะควบคุมและบงการสมาชิกในสังคมได้อย่างชอบธรรม (Löwith, 1984 as cited in Agamben, 1998, p. 120) สอดคล้องกับทัศนะของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault) นักปรัชญาชาวฝรั่งเศสที่มีอิทธิพลต่ออากัมเบนที่อธิบายว่าในสังคมสมัยใหม่นั้นไม่มีสิ่งใดที่หลุดพ้นไปจากอำนาจการสอดส่องดูแลของรัฐ ทุกสรรพสิ่งในเครือข่ายความสัมพันธ์ทางสังคมล้วนแต่มีความเป็นการเมืองแอบแฝงอย่างแยบยล แม้แต่บางสิ่งบางอย่างที่ดูจะหลุดพ้นไปจากพื้นที่ทางการเมืองก็ยังมีนัยทางการเมืองซุกซ่อนอยู่เสมอ เช่น ผู้ลี้ภัยทางการเมืองที่กลายเป็นคนไร้สัญชาติ ซึ่งดูเหมือนว่าพวกเขาจะเป็นตัวตนที่ไม่ได้อยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตย ไม่มีความสัมพันธ์กับรัฐอีกต่อไป แท้จริงแล้ว พวกเขาก็ยังถูกดึงกลับเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตย ถึงแม้ว่าร่างกายของพวกเขาย่อยอยู่นอกขอบเขตการใช้อำนาจแล้วก็ตาม (เช่น กรณีของ ปวิน ชัชวาลพงศ์พันธ์ นักวิชาการชาวไทยที่ถูกทำร้ายร่างกายขณะที่ลี้ภัยทางการเมืองอยู่ในประเทศญี่ปุ่น¹)

ชีวิตที่เปลือยเปล่าและสภาวะยกเว้น

อากัมเบนได้อธิบายข้อเสนอของเขาต่อด้วยการยกกฎหมายโรมันอย่าง Homo Sacer กฎหมายว่าด้วยบุคคลที่มีความผิดอันเป็นบุคคลที่สามารถถูกฆาตกรรมโดยใครก็ได้ โดยผู้ที่ลงมือก็

¹ ดู ไทรัฐ. (2562). *กลุ่มผู้ลี้ภัยประสานเสียงยืนยัน “ปวิน” ถูกทำร้ายร่างกายที่ญี่ปุ่น*. สืบค้น 21 มิถุนายน 2565, จาก <https://www.thairath.co.th/news/politic/1627236>.

ไม่จำเป็นต้องได้รับโทษทางกฎหมายอีกด้วย อีกทั้งยังเป็นบุคคลที่ไม่มีคุณค่าพอจะประกอบพิธีกรรมบูชาอันศักดิ์สิทธิ์ อากัมเบนมองว่าสถานะของ Homo Sacer เปรียบได้กับ “ชีวิตที่เปลือยเปล่า” (bare life) กล่าวคือ ชีวิตที่มีได้รับความสนใจจากสังคม มิได้รับการคุ้มครองสิทธิและเสรีภาพจากรัฐ แต่กลับเป็นชีวิตที่ถูกรัฐจับตามองและควบคุมด้วยกฎหมายอย่างเคร่งครัดตลอดเวลา ที่สำคัญ มันยังเป็นกฎหมายที่มีได้ใช้ร่วมกับพลเมืองของรัฐ แต่เป็นกฎหมายพิเศษที่อยู่ในสถานะยกเว้น (state of exception) สถานะที่มุ่งทำให้บุคคลสูญเสียสถานภาพทางการเมืองอย่างถึงที่สุด อากัมเบนแสดงให้เห็นว่าชีวิตที่เปลือยเปล่าไม่ได้เกิดขึ้นจากความผิดพลาดหรือความโกลาหลของระเบียบทางการเมืองที่ไม่สามารถควบคุมผู้คนในสังคมสมัยใหม่ได้ ผู้มีอำนาจจึง “จำใจ” ต้องสร้างชีวิตที่เปลือยเปล่าขึ้นมา (Agamben, 1998, p. 16) แต่มันเป็นชีวิตที่เกิดขึ้นจาก “ความจงใจ” ของผู้มีอำนาจที่ต้องการจะทำให้คนกลุ่มหนึ่งกลายเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่า ไปพร้อมกับการสถาปนาคนอีกกลุ่มหนึ่งที่พวกเขาเชื่อว่า “เหมือน” กับตนเองผ่านสำนึกคิดความเป็นชาติ ภาษา รวมถึงวัฒนธรรมให้กลายเป็นชีวิตที่มีคุณค่าทางการเมือง หากอธิบายด้วยมโนทัศน์ของฟูโกต์ สถานะยกเว้นก็เปรียบเสมือนเทคนิควิธีหรือเทคโนโลยีแห่งอำนาจ (technology of power) ที่รัฐสมัยใหม่ต้องการทำให้สมาชิกในสังคมใช้ชีวิตอยู่ภายใต้ระเบียบทางสังคมที่มีพรหมแดนเชิงอำนาจระหว่างการเมืองกับกฎหมายไม่ชัดเจน (แก๊งกิจ กิติเรียงลาภ, 2550, น. 101) สอดคล้องกับทัศนะของปิยบุตร แสงกนกกุล (2553) ซึ่งมองว่าสถานะยกเว้นเป็นประเด็นที่นักกฎหมาย (jurist) ต้องให้ความสำคัญเป็นอย่างมาก เพราะมีจะนั้นสภาวะดังกล่าวอาจสิ้นคลอนมาตรฐานทางกฎหมายและเปลี่ยนตัวบททางกฎหมายให้อยู่ในสภาวะลักลั่นตลอดเวลา ซึ่งถือเป็นเรื่องอันตรายอย่างยิ่งสำหรับหลักนิติธรรม ที่สำคัญ ปิยบุตรตั้งข้อสังเกตว่าตั้งแต่สังคมโลกก้าวเข้าสู่ช่วงสมัยใหม่อย่างเต็มตัว สถานะยกเว้นก็ไม่เคยหยุดทำงาน มาตรฐานทางกฎหมายไม่ได้เป็นสิ่งที่มีความศักดิ์สิทธิ์อีกต่อไป เพราะมันสามารถถูกละเลย เพิกเฉย และสร้างขึ้นใหม่ได้ตลอดเวลาตราบเท่าที่รัฐยังพยายามทำให้กฎหมายเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่บนพื้นที่สีเทาที่เรียกว่า “สถานะยกเว้น” (ปิยบุตร แสงกนกกุล, 2553, น. 84-85) ในที่นี้ อากัมเบนก็ยังมองสถานะยกเว้นเป็นกระบวนทัศน์ของการปกครอง (paradigm of government) ของรัฐสมัยใหม่ที่มีอำนาจมาพอที่จะบังคับเปลี่ยนให้สถานภาพของพลเมืองกลายเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่าได้ทันที โดยไม่จำเป็นต้องมีตัวบททางกฎหมายรองรับแต่อย่างใด (Agamben, 2005, p. 1-2) หากนำมโนทัศน์ว่าด้วยสถานะยกเว้นเข้ามามองปรากฏการณ์ทางการเมืองไทยร่วมสมัยเป็นต้นมาก็จะเห็นว่า สภาวะดังกล่าวเป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังเหตุการณ์ทางการเมืองครั้งสำคัญมาโดยตลอด อย่างเช่น การเปลี่ยนสถานภาพของนักศึกษาให้กลายเป็นขบวนการคอมมิวนิสต์ที่มีสถานะเป็นภัยคุกคามของรัฐไทย สิ่งนี้ก่อให้เกิดสถานะยกเว้นที่อนุญาตให้เจ้าหน้าที่หรือประชาชนที่มีความคิดเห็นต่างทางการเมืองสามารถฆ่าพวกเขาได้อย่างชอบธรรม โดยที่คนลงมือขณะนั้นไม่ต้องรับโทษทางกฎหมาย ในที่นี้ จะเห็นว่านักศึกษาถูกทำให้กลายเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่าจากการที่รัฐประกาศใช้กฎหมายพิเศษส่งผลให้สถานภาพ

พลเมืองของพวกเขาหายไป และทำให้พวกเขากลายเป็นสิ่งที่รัฐไม่ต้องการ จนนำไปสู่เหตุการณ์การสังหารหมู่ นักศึกษาระดับมัธยมศึกษาในวันที่ 6 ตุลาคม พ.ศ. 2519

เก่งกิจ กิติเรียงลาภ (2550) อธิบายว่าชีวิตที่เปลือยเปล่าเป็นชีวิตที่ไม่แม้แต่จะกำหนดความเป็นความตายของตนเองได้ เป็นชีวิตที่ถูกทะเลาะหลวงโดยอำนาจอธิปไตย เป็นชีวิตที่ถูกทำให้กลายเป็นสิ่งที่ขยะแขยงและน่ารังเกียจเกินกว่าจะนำตัวตนเหล่านั้นมาบัญญัติภายใต้กฎหมาย เดียวกันกับพลเมืองทั่วไป ชีวิตที่เปลือยเปล่าจึงเป็นชีวิตที่ถูกเบียดขับจากพื้นที่ทางการเมือง และถูกดึงกลับเข้ามาอยู่ภายใต้อำนาจอธิปไตยในเวลาเดียวกัน กล่าวคือ ชีวิตที่เปลือยเปล่าดูเหมือนจะเป็นชีวิตที่หลุดพ้นจากกฎหมาย ไม่ได้อยู่ภายใต้ขอบเขตการทำงานของอำนาจอธิปไตย แต่แท้จริงแล้ว มันกลับอยู่ในขอบเขตการทำงานของกฎหมายพิเศษภายใต้สภาวะยกเว้นต่างหาก (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2550, น. 91-97) ชีวิตที่เปลือยเปล่าไม่ใช่ชีวิตที่เกิดขึ้นได้ตามธรรมชาติ หากแต่เป็นชีวิตที่ถูกประกอบสร้างขึ้นจากปฏิบัติการทางอำนาจของรัฐสมัยใหม่อย่างแยบยล ในที่นี้ ชีวิตที่เปลือยเปล่าจึงเป็นชีวิตที่มีความข้อยกเว้นและลึกลับอยู่ในตัวเอง เป็นชีวิตที่มีความสลับซับซ้อนจนยากต่อการทำความเข้าใจด้วยสายตาของคนที่มีสถานะพลเมือง เนื่องจากมันเป็นชีวิตที่ติดอยู่ภายในสภาวะ “ข้างในและข้างนอกอำนาจทางการเมืองและกฎหมายในช่วงเวลาเดียวกัน” ตามทัศนะของเก่งกิจ ชีวิตที่เปลือยเปล่าเป็นชีวิตที่อยู่ระหว่างชีวิตที่ไม่มีความสัมพันธ์ทางการเมือง (Zoe) และชีวิตที่มีแบบแผนทางการเมืองชัดเจน (Bios) (เก่งกิจ กิติเรียงลาภ, 2550, น. 99-100) ดังนั้น การที่บุคคลหนึ่งกลายเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่าได้ ล้วนแต่เกิดขึ้นจากรัฐที่ตัดสินใจใช้อำนาจอธิปไตยทั้งสิ้น ซึ่งถือเป็นปฏิบัติการทางอำนาจที่เลือกตัดขาดพลเมืองคนหนึ่งออกจากสังคมด้วยการสร้างสภาวะยกเว้น โดยที่บุคคลนั้นยังไม่ได้ต่อรองหรือต่อต้านกับอำนาจดังกล่าวเลย แม้แต่น้อย ในที่นี้ อำนาจอธิปไตยเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำหน้าที่ตัดสินว่าชีวิตของใครมีหรือไม่มีคุณค่าทางการเมืองอย่างเบ็ดเสร็จ

ผู้ลี้ภัย (Refugee) ในฐานะชีวิตที่เปลือยเปล่า

อากัมเบนยังแสดงให้เห็นว่า “ค่ายผู้ลี้ภัย” เป็นพื้นที่ทางการเมืองสมัยใหม่ที่มีอำนาจบังคับให้บุคคลที่อยู่ภายในพื้นที่ดังกล่าวต้องทนกับการใช้ความรุนแรงได้อย่างสมบูรณ์ เนื่องจากเป็นพื้นที่ที่อยู่นอกเหนืออำนาจของกฎหมายธรรมดา ผู้ลี้ภัยจึงเป็นขั้วเจด (subject) ซึ่งถูกทำให้กลายเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่า ที่น่าเศร้ากว่านั้น ค่ายยังเป็นพื้นที่ที่ก่อให้เกิดชีวิตที่มีอาจแสวงหาหรือหวงคืนสถานะชีวิตทางการเมืองของตนเอง กล่าวคือ แม้ว่าผู้ลี้ภัยจะออกจากค่ายไปแล้ว แต่ความทรงจำอันเลวร้ายที่พวกเขาเคยได้สัมผัสจากปฏิบัติการเชิงอำนาจขณะที่อยู่ในค่ายนั้นยังคงเป็นสิ่งที่ตามหลอกหลอนพวกเขาไปจนวันตาย อากัมเบนอธิบายว่าค่ายเป็นพื้นที่ที่เผยให้เห็นว่าชีวิตแบบ Zoe กับ Bios ได้หลอมรวมกันจนกลายเป็นสิ่งเดียวกัน ยิ่งไปกว่านั้น Zoe ที่ถูกมองเป็นชีวิตที่ตัดขาดจากความเป็นการเมือง ปัจจุบันกลับมีแนวโน้มที่มุ่งเข้าหาชีวิตทางการเมืองมากขึ้น

เป็นเท่าตัว จากการที่สภาวะยกเว้นได้เริ่มกลายเป็นกฎเกณฑ์ถาวรภายในสังคม ถึงขั้นที่เรานั้นมีอาจคาดเดาได้ว่าสถานะความเป็นพลเมืองที่เราถือครองอยู่ทุกวันจะหายไปเมื่อไร อย่างเช่น ผู้ลี้ภัยทางการเมืองไทยที่อดีตเคยเป็นพลเมืองของรัฐมาก่อน แต่ถูกรัฐถอดถอนสถานะพลเมืองจนทำให้พวกเขาต้องมีชีวิตที่เปลี่ยวเปล่า กลายเป็นบุคคลที่รัฐไม่ให้ความสำคัญ จะเป็นอยู่หรือตายอย่างไรก็ตาม ถึงกระนั้น พวกเขากลับเป็นบุคคลที่สถานภาพทางกฎหมายเป็นนักโทษคดีทางการเมืองที่รัฐไม่ต้องการมอบพื้นที่ทางสังคมการเมืองให้กับพวกเขา และพร้อมจะเฉดหัวพวกเขาออกจากพื้นที่ดังกล่าวตลอดเวลา สะท้อนให้เห็นว่าค่ายเป็นพื้นที่ที่มีชีวอำนาจไหลเวียนอยู่ทั่วทุกองู อีกทั้งยังมีพลังมากพอที่จะทะลุทะลวงชีวิตได้ตั้งแต่ระดับปัจเจกจนถึงระดับโครงสร้าง ฮันนา อารีเรนท์ (Hannah Arendt) มองว่า “ค่ายเป็นพื้นที่ที่ทุกสิ่งสามารถเป็นไปได้” (Owens, 2010, p. 575) กล่าวคือ พื้นที่ที่มันจะเกิดอะไรขึ้นก็ได้ ผู้มีอำนาจสามารถบงการความเป็นความตายของผู้คนที่อยู่ภายในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างอิสระ ราวกับเป็นสนามทดลองทางอำนาจของรัฐสมัยใหม่ “ผู้ลี้ภัย” จึงเป็นกลุ่มคนที่ต้องเผชิญกับความโชคร้าย ณ ดินแดนบ้านเกิดของตนจนจำเป็นต้องเดินทางไปยังประเทศใหม่ “โดยที่ไม่หันตั้งตัว” ซ้ำร้ายพวกเขาอาจต้องเผชิญกับความโชคร้ายจากประเทศปลายทางอีกด้วย นับเป็นชีวิตที่ไม่มีความแน่นอน แม้ว่าพวกเขาจะวางแผนชีวิต ก็มีอาจจะมีมองเห็นภาพอนาคตของตนเองได้ (กิม ภูงยูทธ์, 2020) แน่แน่นอนว่า “ความปรารถนาของผู้ลี้ภัย” คือ การมีชีวิตที่ดีกว่าชีวิตในดินแดนเดิม ค่ายผู้ลี้ภัยที่สมควรเป็นพื้นที่ที่เปิดโอกาสให้พวกเขาสามารถสร้างสรรค์ชีวิตทางสังคมขึ้นมาด้วยตนเอง แต่กลับกลายเป็นพื้นที่ที่อนุญาตให้ปฏิบัติการทางอำนาจอริปไตยประกอบสร้างชีวิตที่เปลี่ยวเปล่าขึ้นมา ผู้ลี้ภัยต้องมีชีวิตอย่างแออัดภายในอาณาเขตของค่ายที่ถูกตีกรอบ (ด้วยรั้ว) พวกเขาไม่สามารถใช้ชีวิตทางสังคมได้อย่างพลเมืองทั่วไป มิสามารถมองเห็นอนาคตของตนเองได้ ไม่มีหน้าที่การงาน ถูกตัดการสื่อสารจากโลกภายนอก ทำให้พวกเขากลายเป็นชีวิตที่ต้องอยู่กับความเจียม ไม่สามารถพัฒนาชีวิตของตนเอง ผู้ลี้ภัยบางคนอาจไม่เคยออกจากค่ายตลอดชีวิต ดังนั้น ชีวิตของผู้ลี้ภัยจึงเป็นชีวิตที่เปลี่ยวเปล่าอย่างแท้จริง

ข้อวิพากษ์ต่ออากัมเบนว่าด้วยชีวอำนาจ (Biopower) และชีวการเมือง (Biopolitics)

ชีวิตที่เปลี่ยวเปล่าและสภาวะยกเว้นของอากัมเบนถือเป็นข้อเสนอที่สร้างคุณูปการสำคัญให้กับแวดวงวิชาการสังคมศาสตร์ รัฐศาสตร์ และกฎหมายอย่างมาก ด้วยการแสดงให้เห็นว่าอำนาจอริปไตยในรัฐสมัยใหม่นั้นไม่ได้ทำงานอยู่แค่ภายในขอบเขตการใช้อำนาจของรัฐเพียงอย่างเดียว ตอกย้ำให้เห็นว่าอำนาจอริปไตยเป็นสิ่งที่มีการปฏิบัติการเชิงอำนาจข้ามพรมแดนอย่างอิสระ ขณะเดียวกัน ยังทำให้ระเบียบทางการเมืองและกฎหมายกลายเป็นสิ่งที่ “พรั่มัว” ที่พร้อมลิดรอนสิทธิเสรีภาพและสถานภาพพลเมืองของสมาชิกในสังคม อันเป็นสาเหตุสำคัญซึ่งจะนำไปสู่ความรุนแรงทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมตลอดเวลา ผ่านการเหยียดหยามและต่อ ยอด

แนวคิดชีวอำนาจ (biopower) และชีวการเมือง (biopolitics) ของมิเชล ฟูโกต์ (Michel Foucault)

ในที่นี้ ผู้เขียนอยากนำพาผู้อ่านกลับไปทบทวน “แนวคิดชีวอำนาจและชีวการเมือง” ของฟูโกต์เสียก่อน เพื่อให้ง่ายต่อการทำความเข้าใจข้อวิพากษ์ของนักสังคมวิทยาต่อข้อเสนอของอาแกมเบนที่จะกล่าวถึงในย่อหน้าถัดไป ฟูโกต์เริ่มต้นการอธิบายด้วยการบอกว่า “อำนาจอธิปไตยของรัฐได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ชีวอำนาจ” นับตั้งแต่ช่วงศตวรรษที่ 17 และเห็นได้อย่างชัดเจนจากการเกิดขึ้นของ “รัฐ-ชาติ” (nation-state) ในช่วงหลังสงครามโลกครั้งที่สอง จากเดิมที่อำนาจถูกอธิบายว่าเป็นสิ่งที่ผูกติดกับผู้มีอำนาจเท่านั้น โดยเฉพาะ “รัฐ” เป็นสิ่งที่ทำหน้าที่ครอบงำสมาชิกในสังคมอย่างเบ็ดเสร็จ แม้กระทั่งการตัดสินความเป็นความตายของพวกเขา กลายมาเป็น “ชีวอำนาจ” อำนาจที่ทำงานในระดับจุลภาค สามารถแทรกซึมลงไปในชีวิตประจำวันของสมาชิกในสังคมได้ทุกมิติ ทำให้พวกเขาต้องคอยควบคุมหรือปกครองตนเองอยู่ตลอดเวลา เปลี่ยนให้พวกเขากลายเป็นร่างกายภายใต้บงการที่มีอาภรณ์พันไปจากปฏิบัติการเชิงอำนาจได้ ในแง่นี้ ชีวอำนาจจึงเป็นอำนาจที่ทำงานได้โดยไม่ต้องอาศัยบุคคลใดเป็นผู้กระทำการ (อานันท์ กาญจนพันธุ์, 2562, น. 115-116) ลักษณะสำคัญของชีวอำนาจตามทัศนะของฟูโกต์ เปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิตที่มีได้ยึดโยงกับบุคคลหรือหน่วยทางการเมืองใด เป็นสิ่งที่เคลื่อนไหวได้อย่างอิสระ ปฏิบัติการเชิงอำนาจ (discursive practice) จึงมิได้เป็นเรื่องของการกดขี่หรือครอบงำ แต่เป็นเรื่องของประสิทธิผล (productive) ที่มีความเฉพาะเจาะจงตามบริบทพื้นที่และเวลา ที่สำคัญ อำนาจไม่จำเป็นต้องมาจากความสัมพันธ์แบบบนลงล่างเพียงอย่างเดียว แต่กลายเป็นสิ่งที่มีลักษณะฟุ้งกระจาย และดำรงอยู่ทั่วทุกพื้นที่ทางสังคมที่ใครก็สามารถหยิบฉวยขึ้นมาใช้งานได้อย่างอิสระ ชีวการเมืองจึงเป็นเทคนิคการปกครองแบบใหม่ที่นำเอาชีวิตของสมาชิกในสังคมเข้ามาเป็นศูนย์กลางในการประกอบสร้างระเบียบทางการเมือง เปลี่ยนให้อำนาจซึ่งเคยเป็นเรื่องของความเป็นความตาย กลายมาเป็นเรื่องของการมีชีวิต (O’Donoghue, 2015) ทั้งหมดเพื่อธำรงรักษาเสถียรภาพทางสังคมการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของรัฐเอาไว้ ถึงกระนั้น อาแกมเบนกลับมองว่าอำนาจอธิปไตยไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ชีวอำนาจตามที่ฟูโกต์เสนอเลยแม้แต่น้อย แต่อำนาจอธิปไตยเป็นชีวอำนาจมาตั้งแต่แรกแล้ว (O’Donoghue, 2015) ทัศนะที่แตกต่างกันในส่วนนี้ทำให้นักวิชาการหลายคนมองว่า อาแกมเบนอ่านและตีความชีวอำนาจของฟูโกต์ผิดไปจนนำไปสู่การสร้างข้อเสนอที่มีความย้อนแย้งเชิงทฤษฎี และยังเป็นจุดเริ่มต้นสำคัญที่นักสังคมวิทยาได้เริ่มหันมาวิพากษ์ข้อเสนอของอาแกมเบนอย่างจริงจัง

โทมัส เลมเก้ (Thomas Lemke) นักสังคมวิทยาชาวเยอรมันวิพากษ์ข้อเสนอของอาแกมเบนว่าด้วยชีวิตที่เปลือยเปล่าและสภาวะยกเว้นในบทความ *“A Zone of Indistinction” – A Critique of Giorgio Agamben’s Concept of Biopolitics* (2005) เลมเก้เริ่มต้นด้วยการอธิบายว่าข้อเสนอของอาแกมเบนนั้นเป็นสิ่งที่มีความย้อนแย้งมากจนกลายเป็นปัญหาเชิงทฤษฎี

(theoretical problems) โดยเกิดขึ้นจากการที่อากัมเบนตีความชีวอำนาจที่แตกต่างไปจากฟูโกต์มากจนเกินไป ข้อวิพากษ์สำคัญที่เลมเก้แสดงให้เห็น คือ อากัมเบนยังมีได้ข้ามพ้นรูปแบบของอำนาจว่าด้วยปฏิบัติการเชิงกฎหมาย (the “juridico-discursive” model of power) เลย สิ่งนี้ถือเป็นวิธีคิดที่ให้ความสำคัญกับอำนาจอธิปไตยและรัฐจารีตนิยมในฐานะศูนย์กลางของการใช้อำนาจเหนือสิ่งใด แน่นนอนว่าลักษณะของอำนาจดังกล่าวยังมองว่าอำนาจเป็นสิ่งที่ทำหน้าที่ครอบงำผู้คนด้วยการเน้นปราบปราม เพื่อให้สมาชิกในสังคมอยู่ภายใต้ระเบียบการเมืองการปกครองอย่าง “กฎหมาย” เป็นหลัก อำนาจลักษณะนี้แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์แบบบนลงล่างอย่างชัดเจน ตอกย้ำให้เห็นว่าอากัมเบนไม่ได้คำนึงว่า ในรัฐ-ชาติสมัยใหม่ อำนาจทางการเมืองไม่ถูกใช้ผ่านศูนย์กลางอีกต่อไปแล้ว แต่ถูกใช้ผ่านหน่วยทางสังคมอย่างสถาบันทางสังคม (เช่น ครอบครัว โรงเรียน) ด้วยเทคนิควิธีการปกครองที่หลากหลายในรัฐ-ชาติสมัยใหม่ (Lemke, 2005, p. 10) หน้าซ้ำการให้ความสำคัญกับประเด็นดังกล่าวมากจนเกินไปยังทำให้ผู้อ่านไม่อาจมองเห็นชีวิตทางสังคมและประสบการณ์ของชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไป แน่นนอนว่าการมองไม่เห็นชีวิต (life) ของผู้คนถือเป็นวาระทางสังคมศาสตร์ (social science's agenda) ที่สำคัญสำหรับนักมานุษยวิทยาที่ต้องคำนึงถึง “เสียง” (voice) ของผู้คนเสมอ

เลมเก้ชี้ให้เห็นว่า ขณะที่ฟูโกต์มองว่าในสังคมโลกปัจจุบันที่ “รัฐ-ชาติ” กลายเป็นระเบียบทางการเมืองการปกครองสำคัญ อำนาจเชิงกฎหมาย (juridical power) ได้เปลี่ยนแปลงไปสู่ชีวอำนาจเรียบร้อยแล้ว หน้าซ้ำชีวอำนาจไม่ใช่อำนาจที่สามารถอธิบายได้ผ่านความเป็นการเมืองหรือตัวบททางกฎหมายเพียงอย่างเดียว โดยฟูโกต์แสดงให้เห็นถึงความสลับซับซ้อนที่จำแนกความแตกต่างระหว่างอำนาจอธิปไตยและอำนาจเชิงกฎหมายกับชีวอำนาจอย่างละเอียด ด้วยการเสนอการใช้อำนาจผ่าน “วินัย” (discipline)² แต่ดูเหมือนว่าอากัมเบนกลับนำชีวอำนาจเข้าไปหารูปแบบของอำนาจเชิงกฎหมาย สิ่งนี้ส่งผลให้ข้อเสนอของเขายังคงตั้งอยู่บนฐานที่อำนาจอธิปไตยเป็นสิ่งที่มีความสำคัญสูงสุด ไม่อาจถูกสั่นคลอนได้ นำไปสู่ข้อสรุปที่ว่าสมาชิกในสังคมทุกคนล้วนเป็นชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งสิ้นจากการที่ผู้มีอำนาจสามารถสร้างสภาวะยกเว้นเพื่อลดทอนสถานภาพพลเมืองได้ตลอดเวลา ในที่นี้ เลมเก้มองว่าอากัมเบน “รีบ” สร้างข้อสรุปจนไม่ได้แสดงให้เห็นถึงกระบวนการหรือกลไกที่ก่อให้เกิดชีวิตที่เปลี่ยนแปลงที่แตกต่างกันของสมาชิกในสังคมตามบริบทพื้นที่และเวลา ที่สำคัญ การเลือกหยิบยืมชีวอำนาจตามทัศนะของฟูโกต์ขึ้นมาต่อยอดย่อมต้องเข้าใจเสียก่อนว่า อำนาจไม่ได้เป็นสิ่งที่มีความสูงส่งที่สุดถาวร ไม่มีใครสามารถถือครองอำนาจได้อย่างนิรันดร์ ศูนย์กลางของอำนาจจึงเป็นเพียงร่างทรงของอำนาจขณะหนึ่งก็เท่านั้น ตามทัศนะของเลมเก้แล้ว การวิเคราะห์อำนาจของอากัมเบนดูเหมือนจะเป็นการวิเคราะห์ที่มีความใกล้เคียงกับวิธี

² ดูรายละเอียด Foucault, Michel. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. London: Allen Lane.

คิดของคาร์ล ชมิตต์ (Carl Schmitt) ที่ให้ความสำคัญรัฐฎาธิปไตยและอำนาจเชิงกฎหมายเสียมากกว่าฟุโกต์ บทความของเลมเก้ชวนให้ผู้เขียนนึกย้อนไปถึง “วลี” ของฟุโกต์ว่าด้วย “ที่ใดมีการใช้อำนาจ ที่นั่นมีการต่อต้าน” (Where there is power, there is resistance.) ตอกย้ำให้เห็นว่าอำนาจไม่ใช่สิ่งที่ไม่สามารถปฏิเสธได้ อำนาจเป็นสิ่งที่สามารถต่อต้าน ขัดขืน และสั่นคลอนได้เสมอ ดังนั้น อำนาจอธิปไตยที่อากัมเบนมองว่าเป็นชีวอำนาจจึงกลายเป็นสิ่งที่มีความย้อนแย้งภายในตัวเองจนกลายเป็นปัญหาเชิงทฤษฎี จากการที่อากัมเบนเชื่อว่าอำนาจอธิปไตยเป็นสิ่งที่พลเมืองไม่สามารถต่อต้านได้ แม้ว่าจะเป็นอำนาจที่เลวร้ายเพียงใดแต่สังคมก็มีอาจขาดมันได้ สิ่งนี้เผยให้เห็นว่าอากัมเบนเข้าใจชีวอำนาจและชีวการเมืองแตกต่างไปจากทัศนะเดิมของฟุโกต์อย่างเห็นได้ชัด ยิ่งไปกว่านั้น เลมเก้มองว่าการวิเคราะห์ของอากัมเบนเป็นเพียงการวิเคราะห์ห้ระดับพื้นผิวที่ไม่สามารถวิเคราะห์กระบวนการจัดลำดับชั้น (hierarchization) ในชีวิตที่เปลี่ยนแปลงได้ ทั้งที่สิ่งนี้ก็ปรากฏให้เห็นอย่างชัดเจนในพื้นที่ที่เรียกว่า พื้นที่แห่งความไม่ชัดเจน (zone of indistinction) และยังเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงามีชีวิตทางสังคมและประสบการณ์ที่แตกต่างกันออกไป สำหรับเลมเก้ กระบวนการจัดลำดับชั้นในชีวิตที่เปลี่ยนแปลงก็ถือเป็นสิ่งที่มีความเป็นการเมือง (political) เข้มข้นไม่ต่างจากกระบวนการสร้างสภาวะยกเว้น (Lemke, 2005, p. 8) ท้ายที่สุด เลมเก้กล่าวถึงความย้อนแย้งภายในตัวเองของข้อเสนอของอากัมเบนอย่างตรงไปตรงมาว่า สิ่งนี้ คือ “ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นอย่างเลี่ยงไม่ได้จากการวิเคราะห์ที่เพิกเฉยต่อสาระสำคัญของแนวคิดชีวการเมืองอย่างเป็นระบบ” (the necessary outcome of an analysis that systematically ignores central aspects of contemporary biopolitics.) (Lemke, 2005, p.7)

ท้ายที่สุด เลมเก้มองว่าปัญหาของการนำชีวอำนาจกลับไปหาอำนาจเชิงกฎหมาย หรือการมองอำนาจอธิปไตยในลักษณะที่เป็นชีวอำนาจภายในตัวเอง ส่งผลให้ข้อเสนอของเขามองไม่เห็นกระบวนการสร้างสภาวะยกเว้นด้วยเงื่อนไขที่อยู่นอกเหนือจากกระบวนการทางการเมืองและกฎหมาย (Lemke, 2005, p. 11-12) อย่างการสร้างสภาวะยกเว้นด้วยความแตกต่างทางเศรษฐกิจซึ่งเห็นได้อย่างชัดเจนจากระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม รวมถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมอีกด้วย ข้อเสนอที่คับแคบของอากัมเบนส่งผลให้หน่วยวิเคราะห์ว่าด้วยชีวอำนาจของเขาจำกัดอยู่ภายในกลุ่มทางสังคมที่ไม่มีสิทธิ์ตามกฎหมาย (เช่น ผู้ลี้ภัย คอมมิวนิสต์) ทั้งที่จริงแล้ว ยังมีกลุ่มทางสังคมที่ต้องเผชิญกับกระบวนการสร้างสภาวะยกเว้นด้วยเงื่อนไขอื่น ขณะที่พวกเขายังคงรักษาสถานภาพทางการเมืองของตนเองได้ (เช่น กลุ่มเปราะบางทางเศรษฐกิจ) เลมเก้มองว่าชีวิตที่เปลี่ยนแปลงในรัฐชาติสมัยใหม่นั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับความเป็นความตายอีกต่อไปแล้ว หากแต่ยังมีเงื่อนไขหรือปัจจัยอื่น ๆ ที่ส่งผลให้เกิดชีวิตที่เปลี่ยนแปลงขึ้นมา เช่น ความจำเป็นทางเศรษฐกิจ (economic imperative) ผ่านการจัดระเบียบทางสังคมการเมืองให้กับสมาชิกในสังคม ที่สำคัญ ข้อเสนอของอากัมเบนที่ได้กล่าวไว้ว่าหัวใจของรัฐ-ชาติสมัยใหม่ คือ การกำหนดสภาวะยกเว้น

เล่มแก้กลับมองว่ามันเป็นการลดทอนความสลับซับซ้อนของนัยทางการเมืองตามมโนทัศน์ว่าด้วยชีวอำนาจและชีวการเมืองให้กลายเป็นคำอธิบายอย่างง่าย (generalization) ที่ได้เอื้อประโยชน์ให้กับเขาสามารถนำมโนทัศน์ที่ถูกลดทอนไปวิเคราะห์ชีวิตที่เปลือยเปล่าที่อาศัยภายใน “แคมป์” ได้อย่างอิสระ ในที่นี้ แนวคิดชีวการเมืองตามทัศนะของอากัมเบนควอร์เรียกว่า “การเมืองว่าด้วยความตาย” (thanatopolitics) (Lemke, 2005, p. 11) เสียมากกว่า จากทั้งหมดที่กล่าวมา ข้อวิพากษ์ของเล่มแก้ต่ออากัมเบนนับเป็นจุดเริ่มต้นที่เปิดพรหมแดนและต่อยอดความรู้ให้กับนักสังคมวิทยาและนักมานุษยวิทยาที่ตั้งคำถามว่า “ชีวิตที่เปลือยเปล่าแท้จริงแล้วเปลือยเปล่า (bareness) จริงหรือไม่? พวกเขาไม่สามารถต่อต้านอำนาจอธิปไตยที่เข้ามาทำให้พวกเขากลายเป็นซับซ้อนที่ไม่มีอำนาจต่อต้านจริงหรือไม่? กระบวนการกลายเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่านั้นยังมีมิติใดที่ซุกซ่อนอยู่อีกบ้าง? ชีวิตที่เปลือยเปล่าตามทัศนะของอากัมเบนซึ่งดูเหมือนจะเป็นชีวิตที่ไร้ทางเลือกและไม่มีทางออกแท้จริงแล้วเป็นเช่นนั้นจริงหรือไม่? ท้ายที่สุด ชีวิตที่เปลือยเปล่าไม่อาจกลับไปมีชีวิตที่ปกติได้จริงหรือไม่?”

“ความไม่เข้าใจ” ของคนรุ่นใหม่ (?) ที่มีต่อผู้ลี้ภัยในฐานะชีวิตที่เปลือยเปล่า

สาระสำคัญและข้อเสนอของอากัมเบนได้ชวนให้ผู้เขียนย้อนนึกถึงปรากฏการณ์ “กระแสย้ายประเทศ” ช่วงต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ. 2564 เป็นกระแสที่เกิดขึ้นจากกลุ่มเฟซบุ๊กหนึ่งที่เปิดโอกาสให้สมาชิกมาสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและประสบการณ์การใช้ชีวิตในต่างประเทศ รวมไปถึงแนวทางและวิธีการย้ายประเทศด้วยเช่นกัน ณ ช่วงเวลานั้น ผู้เขียนมีโอกาสแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับ เจ (นามสมมุติ) นักศึกษามหาวิทยาลัยแห่งหนึ่งย่านรังสิต เจแสดงความปรารถนาของตนเองออกมาอย่างชัดเจนว่าต้องการออกจากประเทศไทย โดยไม่สนใจวิธีการ เขากล่าวว่าถึงแม้ว่าตนเองต้องกลายเป็นผู้ลี้ภัยทางการเมือง ถ้ามันทำให้เขาออกจากประเทศนี้ได้เขาก็ยินดีมาก ตามทัศนะของเจ ผู้ลี้ภัยเป็นสถานภาพที่ช่วยทำให้เขาย้ายประเทศได้ง่ายขึ้น ทั้งยังมองว่าผู้ลี้ภัยเป็นบุคคลที่โชคดีจากการที่รัฐไม่ต้องการ ไม่ต้องตกอยู่ภายใต้อำนาจของรัฐ ที่สำคัญ ก็ยังมีองค์การระหว่างประเทศหรือประเทศปลายทางเข้ามาช่วยเหลือพวกเขาให้ย้ายประเทศได้สำเร็จอีกต่างหาก ดังนั้น ชีวิตของผู้ลี้ภัย คือ “ชีวิตที่เลือกได้” และมันใจอย่างยิ่งว่าเมื่อข้ามพรมแดนประเทศต้นทางไปแล้วย่อมมีชีวิตที่สวยงามรอคอยเขาอยู่เสมอ ในที่นี้ เจยกตัวอย่างผู้ลี้ภัยทางการเมืองไทยคนหนึ่งที่อยู่ในประเทศนิวซีแลนด์ โดยเล่าว่าชีวิตของเขาเป็นชีวิตผู้ลี้ภัยที่มีคุณภาพและเป็นภาพในอุดมคติของตนเองอย่างยิ่ง เพราะเขามีทั้งรถยนต์ มีบ้าน มีครอบครัว มีสวัสดิการที่พึงได้รับในฐานะพลเมืองนิวซีแลนด์ สิ่งนี้แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่าเจไม่ได้เข้าใจชีวิตของผู้ลี้ภัยเลยแม้แต่น้อย เพราะสถานภาพของผู้ลี้ภัยไม่ได้เกิดขึ้นจากความสมัครใจของพวกเขา หากแต่เป็นชีวิตที่เป็นผลของอำนาจอธิปไตยที่บีบบังคับให้พวกเขาต้องกลายเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่า ชีวิตที่ไม่มีทางเลือก ด้วยการยกเลิกสถานะพลเมืองของเขา พร้อมทั้งเปลี่ยนให้พวกเขากลายเป็นนักโทษคดีทางการเมืองอันเป็น

ศัตรูโดยธรรมชาติของรัฐบาลสมัยใหม่ที่มีบทลงโทษทางกฎหมายเป็นลายลักษณ์อักษรอย่างชัดเจน ที่สำคัญ เจเข้าใจชีวิตของผู้ลี้ภัยขณะที่อยู่ในประเทศปลายทางเพียงอย่างเดียว โดยที่ไม่ได้มองชีวิตของเขา “ระหว่างทาง” ที่ต้องเผชิญกับความยากลำบากอีกมากมาย ถือเป็น “การเลือกมอง” แต่สิ่งที่ผู้ลี้ภัยนำเสนอออกมาบนสื่อสังคมออนไลน์เพียงอย่างเดียว แน่ใจว่าสิ่งเหล่านั้นล้วนเป็นเพียงเศษเสี้ยวชีวิตและประสบการณ์ของผู้ลี้ภัยเท่านั้น แน่ใจว่าการเลือกมองดังกล่าวไม่เพียงพอต่อการทำความเข้าใจชีวิตทางสังคมของผู้ลี้ภัยที่ต้องประสบกับความรุนแรงเลยแม้แต่น้อย (เช่น ความรุนแรงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นจากการที่ผู้ลี้ภัยปรับตัวกับวัฒนธรรมปลายทางไม่ได้ เป็นต้น)

ทำนองเดียวกัน เอ็ม (นามสมมติ) นักศึกษามหาวิทยาลัยแถวสามย่านกล่าวกับผู้เขียนว่าผู้ลี้ภัยอาจจะไม่ได้เป็นชีวิตที่ย่ำแย่เหมือนที่สังคมส่วนใหญ่เข้าใจ ถึงแม้ว่าช่วงแรกอาจจะลำบากจากการต้องดำเนินเรื่องขึ้นทะเบียนผู้ลี้ภัยทางการเมือง ถึงกระนั้น เมื่อข้ามพ้นไปยังประเทศปลายทางแล้ว ชีวิตของผู้ลี้ภัยย่อมได้รับอิสระจากกรงขังที่เรียกว่า “อำนาจอธิปไตย” เป็นชีวิตที่มีได้อยู่ภายใต้การกำกับดูแลหรือสอดส่องจากรัฐเดิมอีกต่อไป สำหรับเอ็ม ผู้ลี้ภัยไม่ได้เป็นชีวิตที่เปลือยเปล่าตามข้อเสนอของอากัมเบน โดยเขาเชื่อว่าผู้ลี้ภัยก็มีความสามารถกระทำการ (agency) เหมือนกับพลเมืองทั่วไป สามารถทำอะไรก็ได้ตามที่ตนเองต้องการเมื่อข้ามพรมแดนไปยังประเทศปลายทางแล้ว เอ็มยกตัวอย่างผู้ลี้ภัยทางการเมืองไทยคนหนึ่งที่อยู่ในประเทศญี่ปุ่น โดยอธิบายว่าชีวิตของเขาไม่ได้เป็นชีวิตที่ลำบากเลย หน้าที่สถานะผู้ลี้ภัยยังทำให้เขามีชื่อเสียงในขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมอีกด้วย ด้วยเหตุนี้ การเป็นผู้ลี้ภัยจึงไม่ต่างไปจากสถานภาพทางสังคมทั่วไปที่เรายังสามารถดำรงชีวิตได้อย่างปกติ จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า เอ็มไม่ได้เข้าใจชีวิตของผู้ลี้ภัยเช่นเดียวกับเจ โดยสถานะผู้ลี้ภัยนั้นไม่ได้เกิดจากความปรารถนาหรือตั้งใจของพวกเขา หากแต่เป็นสถานะที่เกิดขึ้นจากการที่นำเอาทุกสิ่งทุกอย่างในชีวิตไปแลกกับ “การมีชีวิตอยู่” ต่อไปในโลกที่มีสังคมหนึ่งที่ไม่ต้อนรับพวกเขาและมองว่าพวกเขาเป็นตัวตนที่ไม่สมควรมีชีวิตอีกต่อไป ตัวอย่างชีวิตของผู้ลี้ภัยที่เอ็มกล่าวถึงสะท้อนถึง “การมองข้าม” ภูมิหลังของชีวิตและบริบททางสังคมการเมือง เศรษฐกิจ และวัฒนธรรมของผู้ลี้ภัยที่แตกต่างกันอย่างชัดเจน การที่ผู้ลี้ภัยคนหนึ่ง “ดูเหมือน” มีอิสระ มีชื่อเสียง มีฐานะ ไม่ได้หมายความว่าชีวิตของผู้ลี้ภัยทุกคนจะมีชีวิตที่ดีแบบเดียวกัน ที่สำคัญ ชีวิตของผู้ลี้ภัยเป็นชีวิตที่ไม่เคยหลุดพ้นจากอำนาจอธิปไตยเลย เราจึงเห็นได้เสมอว่ารัฐเดิมยังคงติดตามการเคลื่อนไหวของพวกเขาอย่างใกล้ชิด ในที่นี้ หากผู้อ่านยังคงเชื่อว่าชีวิตของผู้ลี้ภัยเป็นชีวิตที่ดี ผู้เขียนอยากชวนให้ผู้อ่านนึกย้อนถึงชีวิตของผู้ลี้ภัยชาวโรฮิงญาที่ต้องใช้ชีวิตอย่างแออัดบนเรือประมง บางคนมีร่างกายขาดสารอาหาร บางคนเกิดและตายโดยไม่มีแม้แต่โอกาสจะเหยียบแผ่นดินเสียด้วยซ้ำ ดังนั้น ชีวิตของผู้ลี้ภัยที่ดีตามที่คนของเอ็มจึงเป็นเพียงความฝันที่เกิดจากจินตนาการที่จากการได้เห็นเศษเสี้ยวชีวิตของผู้ลี้ภัยบนสื่อสังคมออนไลน์เท่านั้น

ชีวิตและประสบการณ์ผ่าน “เสียง” ของ พล.ต.ต ปวีณ พงศ์สิรินทร์ ในฐานะผู้ลี้ภัยทางการเมือง

สารคดี *Thailand's Fearless Cop* (2022) จากรายการ 101 East ช่อง Al Jazeera English ได้นำเสนอเรื่องราวของ พล.ต.ต. ปวีณ พงศ์สิรินทร์ อดีตหัวหน้าพนักงานสอบสวนที่ลี้ภัยไปยังประเทศออสเตรเลียว่าด้วยสาเหตุที่ทำให้เขาต้องลี้ภัยออกจากประเทศไทย รวมถึงชีวิตทางสังคมหลังจากที่ลี้ภัยมายังประเทศปลายทาง บทสัมภาษณ์ของปวีณเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าชีวิตของผู้ลี้ภัยไม่ได้เป็นชีวิตที่โรยด้วยกลีบกุหลาบเหมือนที่ผู้คนในสังคมเข้าใจผ่าน “เสียง” (voice) ของเขาในฐานะผู้ลี้ภัยเอง ปวีณเล่ากับสำนักข่าวว่าหลังจากที่เขาลี้ภัยมายังประเทศออสเตรเลีย เขาถึงคิดเสมอว่าที่นี่มีใช้ชีวิตที่เขาปรารถนาเลยแม้แต่น้อย ทั้ง ๆ ที่เขาได้ทำหน้าที่ตามที่ตนได้รับบออย่างสุจริตแล้ว แต่กลับถูกผู้มีอำนาจพยายามบังคับเขาให้สูญหายไปจากสังคม ที่สำคัญ การใช้ชีวิตของเขาที่ประเทศออสเตรเลียในฐานะผู้ลี้ภัยก็เต็มไปด้วยความลำบาก ในประเทศปลายทางที่หลายคนมองว่ามันเป็นดินแดนที่สวยงาม ปวีณกลับเป็นเพียงชายชราคนหนึ่งทำงานเป็นผู้ใช้แรงงานในโรงงานผลิตเบาะรถยนต์ “อย่างไม่มีทางเลือก” จากกำแพงทางด้านภาษาและทักษะที่มีได้ขัดเกลามาตั้งแต่แรก ปวีณกล่าวว่า

“จะว่ายากก็ยาก แต่มันไม่มีทางเลือก อีกอย่างหนึ่ง . . . เราต้องยืนอยู่บนขาของตัวเองให้ได้”

สิ่งนี้แสดงให้เห็นว่าชีวิตของผู้ลี้ภัยอย่างเขามิได้มีทางเลือกอิสระเลยแม้แต่น้อย เขาเป็นชีวิตที่เปลือยเปล่าที่ถูกเปลี่ยนให้เป็นชีวิตที่มีอาจมองเห็นอนาคตหรือเส้นทางไปต่อของตนเอง ปวีณให้สัมภาษณ์สำนักข่าวด้วยเสียงสะอึกพร้อมกับน้ำตาที่ค่อย ๆ ไหลจากดวงตาว่า

“ผมเสียใจ . . . มันว่าเหว . . . มันห่างไกลครอบครัว คนที่เรารัก มันรู้สึกโดดเดี่ยว อ้างว้าง และวังเวงมากบางครั้ง”

ย้ำเตือนให้เข้าใจว่าการที่ใครก็ตามที่กำลังมองว่าผู้ลี้ภัยเป็นช่องทางในการออกนอกประเทศคนเหล่านั้นมิได้เข้าใจถึงความรู้สึกของผู้ลี้ภัยเลยแม้แต่นิดเดียว ความปรารถนาที่จะเป็นผู้ลี้ภัยเพียงเพราะต้องการย้ายประเทศ จึงเป็นความคิดที่เหยียบย่ำอยู่บนความรู้สึกทุกข์ทรมานทุกข์ใจของพวกเขาอย่างยิ่ง ท้ายที่สุด ปวีณแสดงให้เห็นว่าชีวิตของผู้ลี้ภัยไม่ใช่ชีวิตที่เขาและใครคนใดพึงปรารถนาตั้งแต่วันแรกที่เขาลี้ภัยจากประเทศไทยจนถึงวันที่ให้สัมภาษณ์ เขายังคงเฝ้ารอวันที่เขาจะได้กลับไปยังประเทศไทยเสมอ และหวังว่าถึงเวลานั้นประเทศไทยยังคงต้อนรับเขากลับบ้านในฐานะ “พลเมือง” เสียที ปวีณให้สัมภาษณ์ทิ้งท้ายว่า

“นั่นคือบ้านเกิดของผม ผมยังมีบุคคลอันเป็นที่รัก . . . และมันเป็นความหวังของผม
ที่อยากกลับไปบ้าน”

บทส่งท้าย

จากทั้งหมดที่กล่าวมา ชีวิตของผู้ลี้ภัยเป็นชีวิตที่เปลี่ยนแปลงอย่างแท้จริง เป็นชีวิตที่ต้องเผชิญหน้ากับความยากลำบากเกินกว่าที่ใครคนใดคนหนึ่งจะสามารถจินตนาการได้ หากมิได้เข้ามาสัมผัสมันหรือรับฟังเสียงของพวกเขาเอง ความปรารถนาของคนรุ่นใหม่ที่ต้องการออกนอกประเทศไทยในฐานะผู้ลี้ภัยเป็นปรากฏการณ์หนึ่งที่สะท้อนให้เห็นถึง “ความไม่เข้าใจ” ในชีวิตที่เปลี่ยนแปลงที่ท้ายที่สุด แม้ว่าหนังสือ *Becoming Home* (2021) จะไม่ได้เป็นหนังสือขนาดสั้นที่บอกเล่าเรื่องราวของชีวิตผู้ลี้ภัยอย่างตรงไปตรงมา แต่มันสามารถถ่ายทอดเรื่องราวชีวิตทางสังคมและประสบการณ์อันขมขื่นของ “คนไร้สัญชาติ” ในฐานะชีวิตที่เปลี่ยนแปลงที่ต้องจำทนกับความรุนแรง โดยเฉพาะความรุนแรงทางวัฒนธรรมซึ่งเกิดขึ้นจากการที่รัฐไทยไม่ออกสัญชาติให้กับพวกเขา โดยผู้เขียนมองว่าสารคดีนี้แสดงให้เห็นถึงประสบการณ์ อารมณ์ความรู้สึก และชีวิตทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างพลิกผันถาวรจนบุคคลที่มีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไม่อาจทวงกลับคืนได้ สารคดีนี้จึงเปรียบเสมือนกับเครื่องมือสำคัญที่ช่วยขัดเกลาและสร้างความเข้าใจใหม่เกี่ยวกับชีวิตของผู้ลี้ภัยเพื่อเปลี่ยนทัศนคติของผู้คนในสังคมไทยให้เห็นว่า “ชีวิตที่เปลี่ยนแปลงนั้นไม่ได้เป็นชีวิตที่สวยงามเหมือนกับภาพที่พวกเขาวาดฝันเอาไว้แม้แต่น้อย”

ผู้เขียน

ปิติรักษ์ คีนตัก

นักศึกษาคณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

บรรณานุกรม

บทความภาษาไทยในวารสาร

- เก่งกิจ กิติเรียงลาภ. (2550). ความคิดทางการเมืองของ Giorgio Agamben: ว่าด้วย ชีวิตที่เปลือยเปล่า องค์กร
อธิปัตย์ในสภาวะสมัยใหม่ และการเดินทางที่ไม่มีวันสิ้นสุด. *รัฐศาสตร์สาร*, 28(3), 91-124.
- ปิยบุตร แสงกนกกุล. (2553). สภาวะยกเว้น ในความคิดของ Giorgio Agamben. *ฟ้าเดียวกัน*, 8(1), 84-91.

บทความภาษาต่างประเทศในวารสาร

- Owens, Patricia. (2010). "Reclaiming 'Bare Life'? Against Agamben on Refugees." *International Relations* 23 (4), 567-582.
- Lemke, Thomas. (2005). "A Zone of Indistinction" – A Critique of Giorgio Agamben's Concept of Biopolitics. *Outlines. Critical Social Studies*, 7(1), 3-13.
- Löwith, Karl. (1984). Der okkasionelle Dezionismus von Carl Schmitt. In Karl Löwith, *Samtliche Schriften*, ed. Klaus Stichweh and Marc B. de Launay, 8(1). Stuttgart: Metzler, 33.

หนังสือภาษาไทย

- อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2562). *คิดอย่างมิเชล ฟูโกต์ คิดอย่างวิพากษ์: จากวาทกรรมของอัตบุคคลถึงจุดเปลี่ยนของ
อัตตา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์.

หนังสือภาษาต่างประเทศ

- Agamben, Giorgio. (1998). *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*. Translated by D. Heller-Roazen. Stanford, California: Stanford University Press, 15-29 (The Paradox of Sovereignty), 71-74 (Homo Sacer), and 119-125 (The Politicisation of Life).
- Agamben, Giorgio. (2005). *State of Exception*. Translated by Kevin Attell. Chicago and London: University of Chicago Press, 1-31 (The State of Exception as a Paradigm of Government).
- Foucault, Michel. (1977). *Discipline and Punish: The Birth of the Prison*. London: Allen Lane.

เว็บไซต์ภาษาไทย

- กิม ภูยองยุทธ์. (2020). *คนไม่มีสิทธิ์: ว่าด้วยชีวิตอันเปลือยเปล่าของเราทุกคน*. สืบค้น 20 มิถุนายน 2565, จาก <http://www.dindeng.com/nakedlife-and-refugees/>.
- ไทยรัฐ. (2562). *กลุ่มผู้ลี้ภัยประสานเสียงยืนยัน "ปวิน" ถูกทำร้ายร่างกายที่ญี่ปุ่น*. สืบค้น 21 มิถุนายน 2565, จาก <https://www.thairath.co.th/news/politic/1627236>.

เว็บไซต์ภาษาอังกฤษ

O'Donoghue, Amy. (2015). *"Sovereign Exception: Notes on the Thought of Giorgio Agamben."* Retrieved from <https://criticallegalthinking.com/2015/07/02/sovereign-exception-notes-on-the-thought-of-georgio-agamben/>.

วิดีโอ

Al Jazeera English. (2022, April 21). *Thailand's Fearless Cop | 101 East Documentary*. YouTube. Retrieved 2022, June 20, From <https://www.youtube.com/watch?v=76hxGsXN2EI&t=143s>.

You Me We US Exhibition. (2021, October 28). *Becoming Home 1 Official Trailer 1 ตัวอย่างภาพยนตร์*. YouTube. Retrieved 2022, June 18, From <https://www.youtube.com/watch?v=OymTzctTiwk>.